

МАРУСЯ БОГУСЛАВКА

* * *

І хто спланував це місто!.. Маловідоме, а може, й взагалі невідоме в світі, воно ось розпросторилося на землі й існує, ще й вражає якоюсь оригінальною спланованістю, сказати б, символікою тієї спланованості, якимсь своїм таємничим смислом, як загадковий ієрогліф. Дивлячись на нього, тяжко відпекатись від думки, що це місто спеціально спланував якийсь дотепний будівничий, хоча й постало воно тоді, коли на цій землі не було жодного «проектбюро» й коли міст взагалі ще ніхто не планував наперед. Воно постало давно й формувалося протягом століть стихійно, невідомо для чого й невідомо з чієї волі... Ні, все ж таки це лише так здається. Коли судити з того, що є нині, то треба визнати, що це місто таки хтось спланував, хтось Невідомий, але, без сумніву, геніальний, і знав для чого. Лише нам ще не дано знати сьогодні, для чого він це зробив.

От він узяв циркуль, поставив його на степовім чорноземі й, не кваплячись, з віковими паузами, накреслив велике коло – це майдан. В центрі майдану, в тім місці, де стояла ніжка циркуля, він збудував величний храм. І назвав його Успенським собором. В тім соборі він поклав подарунок славного гетьмана Івана Мазепи – велике Євангеліє в коштовній оправі й з відповідним написом про гетьманську офіру. Від центру, від майдану, він провів довгі радіуси у всі боки, у всі кінці світу – це мали бути вулиці. І стали там вулиці, розходячись від центру віялом. І назвав він їх відповідно до того, куди вони націлені. Таким чином на південь йшли вулиці-радіуси: Нижнє-полтавська й Горішне-полтавська. На південний захід – Миргородська. На захід – Старокиївська й Новокиївська. На північ – Сумська. На північний схід – Харківська. На схід, так як в тім напрямку були тоді торгові шляхи, а був просто широ-

кий степ, йшла вулиця, що називалася Широка, при ній – Зелена. Помежи всіма цими магістралями йшли менші радіуси, такі як Повстяна, Підлозіївка, Калантаївська, Негребецька, Заозірна, Йондівка, Пархомівська...

Всі ці радіуси то там, то там з'єднані межі собою упоперек теж вулицями, завулками та перевалками¹.

Коли злізти на Успенську дзвіницю (а при Успенському соборі є височенна, славна на всю округу, дзвіниця, що від давен-давен править за пожежну вежу) і висунути голову в малесеньке віконечко на самісінькій маківці тієї дзвіниці, то можна не тільки відчути, як та дзвіниця гойдається, а й побачити все місто як на долоні. Влітку – це море зелені, з якого зринають острівці дахів, заводів, церков, шкіл та великий майдан під ногами, та ще видно велике зелене озеро осторонь головного майдану, таки посеред міста; взимку та восени – це чітке й гарне мереживо з вулиць, вуличок і перевалків, що нагадує собою величезну, строго зіткану павутину. Всі клітини того мережива на периферії забудовано хатами й хатками під соломою й під бляхою, під очеретом і під черепицею навіть, а ближче до центру забудовано міськими будиночками з верандами та залізними півнями на дахах, і великими будинками, школами (яких у місті зо два десятки, в тім числі з п'ять технікумів, один педагогічний інститут, один ІНО), магазинами, клубами, заводами (ливарня, три гуральні, три броварні, цукроварня, трубзавод, шкірзавод, ходовий завод), паровими млинами (вітряки не йдуть в рахубу, вони стовбичать загонами на самих околицях, так само не йдуть в рахубу й достославні водяні млини на ріках славних навколишніх). Цегельні – аж десяток – теж стоять на околицях, немов на варті, попідіймавши високо списи димарів і насваряючись в степ. Над усім тим морем хат і хаток, будинків і будиночків, димарів, різнокольорових дахів, дерев'яних та залізних парканів і тинів та загат височіє ще аж десять церков, крім Успенського собору.

Море хат і хаток та всіх інших будівель тягнеться вздовж на десять кілометрів і на стільки ж упоперек. А живе в ньому, бідує й радіє яких шістдесят – замалим не сто тисяч мешканців, що дуже люблять своє місто. Своє древнє, в павутинні вуличок і перевалків і в такім же мереживі легенд місто, розкреслене генеральними магістралями головних вулиць, вистрілених у всі кінці світу!

¹ Перевалок – місцева назва провулків на малій батьківщині І. Багряного.

Крім поділу на вулиці, вулички та майдани з їхніми назвами, все це мереживо має ще інший поділ, древній адміністративний поділ, якого немає більше ніде – це поділ на «сотні». Все місто споконвіків поділене на «сотні». Всіх сотень десять. Поділ на сотні існує відтоді, коли це місто було козачим, військовим селищем. Відтоді поділ міста на сотні закріпився навіки й вже, мабуть, ніщо цього порядку не змінить. Всі спроби з боку уряду цей порядок зламати кінчаються нічим. Ніякі квартали чи ділянки не прищеплюються. Існують «Перша сотня», «Друга сотня» і т.д.. Всіх сотень десять, і це число стабільне, – кількість сотень за номером не збільшується, хоч збільшується кількість вулиць. Але справа розв'язується просто – кожна новозбудована вулиця додається до тієї сотні, до якої примикає, лише з додатком в назві «новозбудована». Таким чином є Перша сотня звичайна і Перша-новозбудована, 10-та сотня звичайна (стара) і 10-та новозбудована. Але немає 11-ї сотні, хоч відтоді, як постав адміністративний поділ міста на сотні, воно збільшилося, може, вдесятеро.

Це консерватизм. До такого ж консерватизму належить і стабільність назв вулиць та перевалків. Минають часи, міняються уряди, ті уряди прибивають на ріжках вулиць і перевалків свої назви, намальовані на залізі (щоб вічно трималося!), але залізо ржавіє, назви затираються або вилинюються від сонця, вітрів та дощів і ніхто тих назв не тримає в голові – вони забуваються, а в житті курсують старі, дідівські назви. Бляшки, нарешті, відпадають, і часто новий листоноша упріє, шукаючи якусь там вулицю Кагановича, як стоїть на конверті казенного листа з податковим повідомленням, і ніяк не може її знайти, бо мешканцям якого-небудь Ропаяєвого перевалка і в голову не стукне, що їхній перевалок по-новому таки зветься вулиця Лазаря Кагановича. Дурниця! Їхній перевалок лічиться в історії й географії міста як Ропайів перевалок на 9-й сотні. Так було, так є і так завжди мусить бути.

Крім великого центрального майдану, місто має ще кілька більших і менших площ, розкиданих по всій його території, як от: Базарна площа, Сінна, Ярмаркова, Стрілецька, Юрівська, Козацька, але ті площі не змінюють основного рисунку міста – динамічної й чіткої спрямованості його головних магістралей.

Ось так воно сплановане, і в усьому тому є якийсь прихований смисл, якась призначеність і надзвичайна живучість.

Це місто пережило багато бур і потрясінь, і воно ж пережило багато епох. Зараз воно живе в епосі соціалізму. Але це тільки назва, як і ті таблички на ріжках вулиць і різних Ропаяєвих перевалків, прибиті до дерев'яних парканів чи стін з іменами Кагановича, Сталіна, Ворошилова, яких ніхто не бере в рахубу, бо вони одгнивають і падають в кропиву та калачики.

Звичайно, це місто має електрику, і, звичайно, воно не має водогону, – воду дістає з безлічі криниць різних систем – з журавлями й з колесами, і з коловоротами, й так з мотузяною тягою або з допотопними «ключами» (дрючок з цвяхом).

Місто перетинає річка Чорна, вкрита ряскою й чуханцями й заболочена. Вона тече зі степу й часто дуже міліє.

Але тече вічно і невпинно, – йде, як вічний годинник. Стремить вона на захід. Все на захід. Напровесні вона показує дива – раптом набрякає, розливається страшенно й наводить на всіх мешканців містичний жах: несе кригу, зриває мости, зносить греблі, трощить тини й паркани. Потім увиходить в береги, стає вузька, звичайна, плоха, береться ряскою й чуханцями, міліє до непристойності, й діти бродять по ній по коліна та й ловлять корзинками в'юнів. Так з року в рік, з покоління в покоління, споконвіків. І ніщо, здається, не змінить того порядку.

З усіх кінців світу широкими магістралями вулиць вриваються вітри, вриваються події, вриваються армії, стрясають містом до самих основ, але потім ті всі вітри, події, армії зникають, перекочуються геть, щезають. Все входить в береги, як та річка Чорна, і береться ряскою забуття. Якийсь великий закон диктує свою волю. Знову тріумфально вистрілюють в небо тополі, мечуться з криком над церквами стрижі й ластівки, воркочуть голуби, цілуються в левадах, в садах, в парках і скверах дівчата, закохані в хлопців і в своє рідне місто, і мало які зміни, щеплені подіями, приходяться до ґрунту, вростають і вистрелюють в небо, як ті тополі. А от міський парк, що стоїть поруч центрального майдану, все розростається і все пишніше, як праліс, а в нім неділями та суботами грає духова оркестра, і молодь на великому дерев'яному помості танцює фокстроти, а вдома та молодь, упиваючись до самозабуття, танцює «Метелицю» та «Горлицю».

До новин ще належать телефони – оті, що їх треба дуже крутити й голосно в них кричати, – такі таратайки цивілізації. Телефон тепер є навіть на Успенській дзвіниці, на самім вершечку як необхідне удосконалення пожежної вежі. Однак система роблення сполоху лишилася стара, прекрасна, незамінима система: вартовий на вежі, помітивши десь вогонь і дим, б'є несамовито в дзвона, а потім робить паузу і чітко вибиває число сотні, приміром, б'є сім разів – і все місто чує, й все місто зразу знає, де горить: на сьомій сотні! А так як в цьому місті споконвіків ведеться, що пожежа – це велика громадська подія, а справа її ліквідації – це не тільки справа пожежної команди, а справа всього громадянства міста, то кожен, хто не хорий смертельно, миттю зривається, кидає все й мчить щодуху на ту сотню, яку вказав дзвоном вартовий на вежі. Як звичайно, в таких випадках біжать з усіх магістралів величезні юрбища, ніби змагуни олімпійських ігор з бігу марафонського. Переможцями в цім бігу марафонським звичайно бувають бистрокриллі дітлахи, потім уже парубки й дівчата, потім літні чоловіки, а програють старенькі бабусі, бо прибігають на пожежу аж тоді, коли юрбища бистроногіших ентузіастів і крокви порозтягають та все позаливають водою. Причому біля пожежних помп розігруються цілі баталії, бо кожному кортить показати свою силу і сприт, як то кожному кортить на Великдень бовкнути у найбільшого дзвона на Успенській дзвіниці.

Ось так, в основі все лишилось по-старому, хоч тепер на місто й насунулася епоха соціалізму. Телефон на дзвіниці – тільки для форми, бо, кажучи по совісті, поки ту чортову таратайку накрутиш та поки когось у неї догукаєшся, то й пожежа скінчиться, все, що горіло, згорить дотла. Та й для чого крутити, коли двір пожежної команди насупроти дзвіниці, унизу, й досить добре гукнути, щоб там почули, а надто як урізати в дзвона! Аж на Гусинку (така тут найдовша вулиця) за вісім кілометрів чути!

Ось так з тими новинами. Е, це місто має свої традиції й свої закони, які не так легко перемінити. Скільки громів прогриміло, скільки подій відбулося, надходить вже епоха комунізму, а на Гусинці ще й досі парубки примушують чужих хлопців, що наважуються залицятися до їхніх дівчат, міряти сірником дорогу упоперек або кукурікати на паркані, незалежно від того, ким спійманий є, хоч би навіть він був сам комісар.

Називається це місто – Н а ш е.

А який прекрасний букет прізвищ у місті Н а ш о м у! Од віків і тепер, його настеляють не якісь там собі сіренькі «енки», а колоритні Гилимеї, Бугари, Мандрики, Мегери, Колоти, Суходолі, Богомази, Рябокони, Вовкодьори, Чорноволи, Гайдаї, Перебийноси, Кривоноси... і т.д. і т.д...

Але в цій повіні козацьких родів, у фамільні герби яких треба би ставити найдивовижніші речі, а іноді й незрозумілі абстрактні ієрогліфи, в цій повіні відголосків славної історії є й інші прізвища.

Є Львов, Бобров, Маслов... вони губляться в загальному морі, розчиняються там і по кількох поколіннях «ов» уже не звучить. Бо, скажемо, нащадки знайди Боброва, купця першої гільдії, переженілися з дочками й синами Курила, Бойка, Перебийноса – теж купців першої гільдії – і у висліді не вийшло, правда, повноцінного Бойка чи Курила, але не вийшло й повноцінного Боброва, – вийшов новий тип, обчухраний і обтертий у місцевому морі, як та галька, й пригнаний до місця, часу й обставин, до національних норм козацької цієї древньої території... Це море, бурхливе й вічно живе, має колосальну вітальну силу й здібність кожне чужеродне тіло обточувати й підганяти до свого знаменника...

Були в цьому місті й німці – ковбасники, броварі, друкарі: Бахтик, Кайзер, Певзнер. Але найбільша броварня все-таки була Горобця (тепер ХАРЧ-ПРОМУ), млин Курила (тепер СОЮЗМУКА), пекарня Бойка, рибний склеп Пономаренка й Перебийноса; цегельні – Карабана, Бугари; друкарня – Стешенка; цукроварня – Харитоненка; аптека – Скляра... Тепер, правда, все це націоналізовано й соціалізовано, але то нічого. Курили й Карабани (котрі не зникли взагалі) давно перетворилися на простих робітників, службовців, прикажчиків і прибиральниць в колишніх своїх власних магазинах, заводах, броварнях та гуральнях. Дівчата – або повиходили заміж за нових «купців першої гільдії» чи нових «стовбових дворян» і роз'їхались по всіх усядах, або пристосувались інакше... (як одна знаменита красуня, «сьоме чудо» міста Нашого, про яку потім)... але живуть і мучаться тут-таки. Хіба хто-не-хто перекочував десь там кудись... невідомо... чи грець його знає й куди...

На цьому би можна й скінчити попередній схематичний опис міста Нашого.

Наостанку хіба ще кілька найхарактерніших рисок.

У місті є стрілецький полк, розташований напостійно. Колись тут був драгунський полк. А ще раніше тут був козачий полк, за часів гетьмана Мазепи. Як бачите, нічого формально назовні не змінилося. Був колись полк козачий, потім драгунський, а тепер стрілецький. 61-й стрілецький... Він, правда, не 61-й, а дещо вищий номером, але не можна ж той номер точно назвати, бо треба дотримуватися військової засекреченості, не дати карт у руки «шпигунам», це раз, а друге – не треба дати карт у руки нашим літературним критикам, бо тоді вони – критики наші літературні – зразу здогадаються, про яке це місто тут мова, і будуть уперто зрівнювати копію з оригіналом та й будуть глушити автора голоблею за найменші відхилення від «історичної правди».

В центрі міста, там де лежить (чи лежало до останнього часу) Євангеліє Мазепи, височіє великий міський театр. А десь там на другій площі височіє військовий клуб, окрема таємнича фортеця, «держава в державі». Вечорами з військового клубу стелиться з якогось там (од світу відрізаного) поверху меланхолійна пісня на чужій, але зрозумілій у цьому місті мові:

*Любимий город
можеш спати спокійно...*

Так, може спати спокійно. Чому б і ні? Меланхолійна й досить-таки рахітична пісня, але дуже «модна» й дуже «серцещипальна», на думку місцевих флюберівських дам з центру міста, серця яких не в жарт приковані до тієї величавої цитаделі. А в той же час десь з периферії, десь із знаменитої співочої Зеленої вулиці котиться інша пісня, древня, загониста, зальотна, могутня, як сама чорноземля:

*Ой, по горі, по горі
Вівчар вівці зганяє!
Вівчар вівці зганяє!
Та й на хлопців моргає...*

Моргає.

*– Ой, ви, хлопці-молодці,
Накажіть ви дівоньці,
Накажіть ви дівоньці,
Що в червоній хусточці...*